

БАДИЙ ТАРЖИМАДА ГЕНДЕР ТАКИКОТЛАР ТАЛКИНИ.

Турдиалиева Э.Б.

Андижон давлат педагогика институти

bturdialiyev@bk.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7332904>

ARTICLE INFO

Received: 07th November 2022

Accepted: 15th November 2022

Online: 17^t November 2022

KEY WORDS

Бадий таржимада гендер тадқиқотларининг бошқа ижтимоий йўналишлар доирасидаги ўрнини аниқлашдан иборатдир.

ABSTRACT

Бадий таржимада гендер тадқиқотлар ва лингвистик йўналишлар мақоласида, жамиятда эркак ва аёлнинг хулқ-атвори, уларни дунёни идрок этиши ижтимоий сабаблар билан изоҳланади ва гендер атамаси билан белгиланиши кўриб чиқилади. Жинс биологик омиллар, гормонал ҳолатдир, гендер эса жамият томонидан аёллар ва эркаклар ижтимоий модели сифатида яратилади, бу уларнинг жамиятдаги оила, сиёсий тузилма, иқтисодиёт, маданият, таълим ва бошқаларда ижтимоий мавқеи ва ролини белгилайди. Эркаклар ва аёллар жамиятнинг маданий маҳсулотидир. Бадий таржимада жинс ва гендер тушунчаларини фарқлаш ва асарда гендер терминларини тўғри талқин қилиш бу таржимоннинг ижтимоий жараёнларни тушунишни янги назарий даражасига чиқишни англатади.

Таржимашуносларнинг турли мамлакатларнинг турли тиллар материаллари бўйича олиб борган тадқиқотлари шуни кўрсатдики, тилларнинг эркак ва аёл вариантлари мавжуд, улар талаффузнинг ўзига хос хусусиятлари, сўз ҳосил қилиш манбалари, грамматик шакллари, айрим лисоний воситалардан фойдаланиш частотаси билан тавсифланади. Гендерни белгилайдиган сўз ва терминлар хусусиятлари бир биридан фарқ қилади, масалан, турли хил нутқ турларида эркак ва аёл метафоралари (НД

Аругюнова) [1], фразеология ва паремиологияда қайд етилган эркаклар ва аёлларнинг баҳолаш хусусиятлари бир-бирига тўғри келмайди (ВН Телиа), Д.Ч.Малишевская, А.М. Емирова) [14; 22; 25],

Бадий таржимада эркак ва аёл мулоқот услубларининг хусусиятлари очиб берилади. Замонавий ижтимоий фан жинс ва гендерни ажратиб туради. Анъанага кўра, улардан биринчиси одамларнинг анатомик ва физиологик хусусиятларини белгилаш учун ишлатилган бўлиб, уларнинг асосида инсонлар эркаклар ёки аёллар деб

белгиланади Биологик фарқлардан ташқари, одамлар ўртасида уларнинг ижтимоий роллари, фаолият шакллари, хулқ-атвори ва ҳиссий хусусиятларининг фарқлари мавжуд. Антропологлар, этнографлар ва тарихчилар азалдан "одатда эркак" ёки "одатда аёл" тушунчасининг нисбийлигини ўрнатдилар. Дунёда қайд етилган аёллар ва эркаклар ижтимоий хусусиятларининг хилма-хиллиги ва одамларнинг биологик хусусиятларининг ўзига хослиги бизни хулоса қилишимизга имкон беради. Шундай қилиб, гендер тушунчаси пайдо бўлди, бу уларнинг биологик жинсига қараб жамиятни одамларга белгиладиган ижтимоий ва маданий меъёрлар мажмуини англатади.

Бугунги кунда таржимашуносликда янги ёндашувлар ишлаб чиқилмоқда, янги йўналишлар, курслар шаклланимоқда, уларнинг йўналиши бадий таржимада гендернинг нақадар муҳим эканлигига қаратилган: Бу энг муҳим ва долзарб вазифадир. Тил ҳодисаларини ўрганишда бундай "шахсга йуналтирилган" ёндошиш таржимашуносликни кўплаб бошқа билим соҳаларига фикран яқинлаштиради.

Йигирманчи аср тилшунослигида билимларнинг турдош ва ёрдамчи йўналишлари: социолингвистика, психолингвистика, антропологик лингвистика, этнолингвистика, маданий тилшунослик, прагматик, когнитология ва бошқалар пайдо бўлади. Келинг, уларнинг баъзиларига таърифлар берайлик:

- Социолингвистика - тилшунослик, социология, ижтимоий психология ва

этнография чорраҳасида ривожланиб, тилнинг ижтимоий моҳияти, унинг ижтимоий функциялари, таъсир механизми билан боғлиқ кўплаб муаммоларни ўрганадиган фандир. У тилга оид ижтимоий омиллар ва тилнинг жамият ҳаётидаги ўрнини белгилайди. [13, 481-бет].

- Психолингвистика - бу нутқни шакллантириш жараёнларини, шунингдек, нутқни идрок этиш ва шакллантиришни уларнинг тил тизими билан ўзаро боғлиқлигини ўрганадиган фан. Психолингвистика нутқ фаолияти ва одамнинг психофизиологик нутқни ташкил этиш моделларини ишлаб чиқади ва уларни психологик экспериментлар ёрдамида синаб кўради. Шундай қилиб, тадқиқот мавзуси бўйича тилшуносликда психолингвистика методикалари психологияга яқинроқ [13, п.404].

- Маданий тилшунослик - бу тилшунослик ва маданиятшунослик туташган жойда вужудга келган ва халқ маданиятининг тилда акс этган ва мустаҳкамланиб қолган кўринишини ўрганадиган фан [15, с.8].

- Когнитология - бу инсон томонидан ахборотни ассимиляция қилиш, тўплаш ва ундан фойдаланиш жараёнлари ўрганиладиган фан соҳасидир [6, с.6].

- Прагматика - нутқда лингвистик белгиларнинг ишлашини ўрганадиган семиотик ва лингвистик тадқиқотлар соҳасидир. Тилшунослик прагматикасида аниқ тасаввурлар мавжуд эмас, у нутқ мавзуси, манзил олувчиси, уларнинг мулоқотдаги ўзаро таъсири, алоқа ҳолати билан боғлиқ масалалар тўпламини ўз ичига олади [26, с.389-390].

Гапириш, фикрлаш, ҳис қилиш инсоннинг асосий белгисидир. Аммо дунёда инсон икки шаклда -эркак ва аёлда намоён бўлади. Шундай қилиб, савол қонунийдир: "Тилда одам" -У ким? Ёки У? Эркакми ёки аёлми? Эркаклар ва аёллар дунёқарашлари бир хилми ёки фарқ қиладиларми? Агар улар мос келадиган бўлса, бунинг сабаби нима? Агар улар фарқ қилсалар, унда нима учун?

Бадий таржимада гендер тадқиқотларининг асосий йуналиши - бу жамиятнинг эркаклар ва аёлларга бўлган муносабатини белгилайдиган маданий ва ижтимоий омиллар, шахсларнинг у ёки бу жинсга мансублиги билан боғлиқ хатти-ҳаракатлари, эркак ва аёл фазилатлари ҳақидаги стереотипик ғоялардир. Маданият ва тил гендер муносабатларига сингиб кетган ва гендер биологик воқелик устидаги ижтимоий-маданий ва ижтимоий-жинсий муносабатлар тизими сифатида эркак ва аёл субстратларининг ички қарама-қарши ва шу билан бирга динамик нисбатини акс эттиради. Ушбу нуқтаи назардан бадий таржимада гендер масалаларини ўрганиш бошқа фанларнинг маълумотларини унинг тадқиқотларига жалб қилишни назарда тутди.

Бадий таржимада гендер параметрларини ўрганишга бағишланган тадқиқотлар сони айниқса тез суръатлар билан ўсиб бормоқда. Олимлар гендер масалаларига қизиқиш жамиятининг очиклиги ёки феминистик ғоялар таъсири билан боғлиқ деб ҳисоблайди [Кирилина, Томская 2005: 22]. Гендер муаммолари йуналишларини таҳлил қилиш

жараёнида тилшунослар гендер тадқиқотларига оид учта асосий ёндашув тилшунослик ривожига жиддий таъсир кўрсатганлигини аниқладилар. Ушбу йуналишлар орасида тадқиқотчилар қуйидагиларни ажратиб кўрсатадилар: 1. Биринчи ёндашув аёллар ва эркаклар тилининг фақат ижтимоий моҳиятини талқин қилишга қаратилган бўлиб, жамиятдаги ижтимоий ҳолатни қайта тақсимлашнинг ўзига хос хусусиятлари билан изоҳланадиган тил фарқларини аниқлашга қаратилган. Шу билан бирга, "эркак" ёки "аёл" тили нутқдаги шериклар ижтимоий иерархиянинг турли даражаларида бўлган ҳолларда ишлатиладиган асосий тилдан бир хил функционал сифатида тавсифланади. 2. Социопсихоллингвистик ёндашув "аёл" ва "эркак" тилларини жинсларнинг хулқ-атворининг ўзига хос хусусиятларини лингвистик илмий жиҳатдан урганади. Ушбу йуналишда олимлар учун статистик кўрсаткичлар у ёки бу параметрларни аниқлаш учун муҳим аҳамиятга эга. Бу эса эркак ва аёл нутқ хатти-ҳаракатларининг психоллингвистик назарияларини яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади. 3. Учунчи йуналиш вакиллари одатда жинсларнинг тил хатти-ҳаракатларидаги фарқларнинг когнитив томонларини таъкидлайдилар. Улар учун нафақат фарқлар частотасини аниқлаш ва унинг кўрсаткичлари билан ишлаш, балки лингвистик категорияларнинг когнитив асосларининг моделларини яратиш муҳимроқ бўлиб қолади [Колосова 1996: 27].

Замонавий илмий парадигмада ушбу учта ёндашув бир-бирини тўлдирувчи деб ҳисобланиши ва фақатгина уларнинг умумийлиги билан тушунтириш муҳимдир. Гендер лингвистлари ишини умумлаштиришга уриниш қилиб, Э.А. Картушина замонавий гендер лингвистикасининг учта йуналишини номлайди. Унинг таснифи тилшунос сифатида моделлаштириш мавзусини танлашга асосланган. Ушбу йуналишлар бир бири билан чамбарчас боғлиқдир. Биринчидан, социолингвистик гендер жанрнинг ўзига хослигини, эркак ва аёлнинг коммуникатив хатти-ҳаракатлари мавзуларини аниқлашга қаратилган.

Ушбу йуналишнинг мақсади эркаклар ва аёлларнинг коммуникатив хатти-ҳаракатларини моделлаштиришдир. Иккинчидан, психолингвистик гендер коллектив онгда "эркаклик" ёки "аёллик" билан боғлиқ бўлган ассоциалар мажмуини белгилайди ва гендер концепсияси соҳасини моделлаштириш истиқболлари билан белгиланади. Учинчидан, лингвокултурологик гендерлар тилда яратилган эркаклар ва аёллар билан боғлиқ бўлган воқеликнини ўрганишга қаратилган [Картушина 2003: 23].

Бадий таржимада "Гендер" тоифасини таҳлил қилиш унинг шаклланиш босқичларини махсус мақом ва тузилишга эга бўлган атама сифатида тақдим этишга имкон берди. Бадий таржимада гендер жамият томонидан эркаклар ва аёллар ролларини шакллантириш (қуриш) нинг мураккаб ижтимоий-маданий жараёнини акс эттиради, турли жинсдаги одамнинг хулқ-атвори, ақлий ва ҳиссий

хусусиятларининг фарқларини таъкидлайди. Ушбу жараённинг натижаси, назарий тушунча булиб, "гендер" ижтимоий конструкция эканлигини эътироф этишдир. Жинсий фарқларни яратишнинг муҳим элементлари -бу "эркакка" ва "аёлга" қарши муносабатларнинг юзага келиб чиқиши билан боғлиқдир.

Бадий таржимада "гендер" тушунчасини аниқлашда ёндашувларнинг плюралиزمи алоҳида аҳамиятга эга. Кўриб чиқилган назарий материалларга асосланиб, биз замонавий таржимашуносликда ушбу атамани таърифлашга ягона ёндашув йуқлигини аниқладик. Кўпгина тадқиқотчилар томонидан ушбу атама тан олинганига ва унинг кенг қўлланилишига қарамай, махсус адабиётларни ўқишда пайдо бўладиган ва жинсни тушунишда баъзи фарқлар билан боғлиқ бўлган қатор қийинчиликлар мавжуд, шунингдек ушбу тушунчанинг қиёсий янгилиги муносабати билан ҳозирги кунда лингвистик гендерологиянинг терминологик муаммолари таъкидланмоқда:

- "Гендер атамалари луғати" нашр этилди;
- гендернинг лексикографик муаммоларига қизиқиш ортди;
- бу бадий таржимада янги илмий тадқиқотнинг назарий ривожланиш даражасининг ошганлигидан далолат беради.

Шунга қарамай, олимлар бадий таржимада методологик база, терминологик тизим ва гендер тадқиқотларининг махсус усуллари етарли даражада ишлаб

чиқилмаганлигини таъкидлайдилар. Бундан ташқари, шуни эътироф этиш керакки, муаллифнинг концептуал позицияси бадий таржимада гендер тушунчасини аниқлашда асосий рол ўйнайди. А.В.Кирилина томонидан таклиф қилинган "гендер" тушунчасининг таърифларини таҳлил қилгандан сўнг, Н. Пушкарева, Н. Воробева, Г. Брандт,

О.А. Воронина, А.В. томонидан берилган таърифдан фойдаланишга қарор қилинди. Биз ушбу ёндашувда "гендер" тушунчасининг ўзига хос хусусиятларини куриб чиқдик. Шунингдек, тилда қайд этилган эркаклик ва аёллик тушунчаларини ўрганишга ҳаракат қилдик. Бу бизнинг илмий изланишимиз учун жуда муҳимдир.

References:

1. Брандт Г.А. Природа женщины. –Екатеринбург: Изд-во Урал НАУКА, 1999.
2. Воронина О.А. Основы гендерной теории и методологии // Материалы Международной конференции «Гендерное образование», 4-5 ноября 2003. –Бухара. – С.72-80.
3. Горошко Е.И. Языковое сознание: Гендерная парадигма. –М.Харьков: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003.
4. Иващенко О.В. Гендерна наукова перспектива: Від світогляду до політики // Соціологія: Теорія, методи, маркетинг. –1998. –№6. –С.78-92.
5. Кирилина А.В., Горошко Е.И. Гендерные исследования в лингвистике сегодня // Гендерные исследования. –1999. –№ 2. –С.234-241.
6. Agarwal, Bina (2001), The Hidden Side of Group Behaviour: A Gender Analysis Of Community Forestry Groups, QEH Working Paper Series, No.76.
7. Braunstein, Elissa and Folbre, Nancy (2001), To Honor and Obey: Efficiency, Inequality, and Patriarchal Property Rights, Feminist Economics, Vol. 7, No.1, p. 25-44.
8. Ашурова Д.У. Коммуникативно-когнитивная теория текста // Linguistics. –Тошкент, 2010. –С. 17-24;